

SZŐCS GÉZA

Minőségi irodalommal a túlélésért

Augusztus 19-én került megrendezésre Szörényi Levente *Hattyúdal* című életműkoncertje. Vajon, ha ezelőtt 130 évvel egy miniszteriumi tisztviselőnek el kellett döntenie, hogy Liszt Ferenc búcsúkoncertjére adjon-e meghatározott összeget, vagy ezt fordítsa inkább a nagyszentmiklósi zenei képzésre, akkor nem lett volna könnyű helyzetben. Nagyszentmiklós nevéhez Bartók Béla fűződik. De Liszt Ferenc vagy Szörényi Levente a magyar önképnek, a magyar kulturális és nemzeti identitásnak nagyon jelentős alakítói voltak. Annak a nemzeti érzületnek és összetartozás-érzésnek, kohézióknak, amely itt a rendszerváltást megelőzte, és amely azt hordozta is, Szörényi Levente jelentős szereplője volt. Arról van tehát szó, hogy itt és most egy múltbeli teljesítményt kíván támogatni a kormányzat, vagy pedig a jövőbe kíván befektetni, persze ellenőrizhetetlen elvek alapján, hiszen a jövő kiismerhetetlen. Csak húsz-ötven évvel később lehetséges eldönteni, hogy egy adott döntés helyes volt-e, vagy sem. Józan volt-e, vagy sem.

E tanácskozás eszmecseréi sokszor eljutottak ahhoz a kérdéshez, amely sajnos egyre többször hangzik el – és nem csupán a mi köreinkben –, hogy mi a kultúra haszna. Van-e az irodalomnak értelme? Erre én most itt nem kívánok választ adni, de meg kell emlékezni arról, hogy a magyar nemzetegyesítés művét az írók kezdték el. Az irodalom valósította meg azt a fordulatot is, amelyet a politika a maga eszközeivel folytatott, beteljesített, és amely folyamatnak Tokaj is jelentős helyszíne volt. Arról is beszélnünk kellene, mert témánkba vág, hogy a világon ma létező mintegy 200 ország közül vajon mennyi fog fennmaradni. Nekem az a feltevés, hogy a 8-10 milliónál kisebb lélekszámú nemzetek előbb-utóbb eltűnnek. Nem tud eltartani a világ ennyiféle államot, államszerkezetet és kultúrát. Azzal együtt, hogy mindig szerepelni fog a retorikai elemek között a multikulturalizmus jelszava, a kis népek, kis kultúrák megóvásának fontossága. De a vége az lesz, hogy kevés nemzet marad talpon. Ebbe a körbe mi még beleférünk, tehát a 10 millió körüli lélekszámunkat meg is őrizhetjük, sőt gyarapíthatjuk is. Abból, hogy a nemzetek előbb-utóbb el fognak tűnni nemcsak fogyással, hanem beolvadással, az következik, hogy a következő történelmi próbatétel nyertesei

azok a nemzetek lesznek, amelyek a többiekhez képest nagyobb asszimiláló, beolvadós erővel rendelkeznek. E téren most rosszul állunk. A diszkriminációs tendenciák erősödnek, a magyarságukból kilépők és kilépni szándékozók száma növekszik. A magyarságnak soha nem volt ahhoz fogható asszimiláló ereje, mint a reformkorban és ezt követően, vagyis a polgárosodás évszázadában. Zsidó, szláv, örmény, román egyaránt beolvadt, és ez nem erőszakkal történt. Egy attraktív identitással, erős önképpel bíró nemzet megtartja gyermekeit, és másokat is odavonz. Ennek az identitásnak a kimunkálására, megerősítésére és felmutatására azonban csak a művelt polgársággal s a jelentős kulturális erővel rendelkező nemzetek képesek. Ezért nem mindegy, hogy mennyit szánunk a kultúrára. Marxista terminológiával: „a kultúra mint termelőerő” címmel lehetne erről dolgozatot írni, rámutatva, hogy mekkora nemzetgazdasági és nemzetgyarapodási haszon forrása a kultúra az általa odavonzott értéktöbblet és gazdasági növekedés révén is. Nagyon széles a skálája annak, hogy az egyes kormányzatok hogyan határozzák meg az irodalom értelmét. Bármely kormányzat, amely oda akar figyelni a nemzet pszichés állapotára, annak örül, hogy van irodalom, mert ebből remél ismereteket szerezni a nemzet önképéről, az őt foglalkoztató gondokról, egyáltalán az önmagával és a világgal folytatott sorsdialógusáról. A pszichológia kedvelt diagnosztikai és terápiás eszköze a beszélgetés, a kibeszélgetés. A kultúra iránt érzéketlen bürokrata is valószínűleg azt felelné, ha az irodalom értelméről kérdeznék, hogy a beszélés, a kibeszélés.

Talán könnyen belenyugodtunk abba, hogy a magyar nyelv és ennek következtében az írott szó s általában a magyar irodalom végveszélybe került. Valamivel nehezebb abban hinni, hogy egyfelől a magyar nyelv piederesztálja ledönthetetlen, másfelől pedig az emberi lélek fényűzésének számító személyes tárgyakhoz való ragaszkodás minden bizonnyal a könyveket is megmenti. A tárgyi kultúra szempontjából nem mindegy, hogy milyen formában. Ellenben az irodalom lényegisége szempontjából igenis mindegy. Mármost az, hogy papír alapú, vagy pedig elektronikus hordozóba csomagolt könyv marad-e fenn. Homérosz, Vergiliusz sem könyvet írt, hanem művet, és ilyen szempontból mindegy, hogy azt szóbeli előadásban hallgatjuk, papíron vagy pedig képernyőn olvassuk. A könyvek elektronikus úton való terjedése megállíthatatlannak tetszik, ami rossz hír a kiadóknak és a jogvédőknek. Ellenben az olvasóközönség szempontjából nem érdektelen hír, hogy a nemzetközi torrent oldalakon, ahol bőszen folyik az illegális fájl-cserélés, igen

gyakran digitalizált életművek is bekerülnek a legújabb akciófilmek közé. Így előfordulhat, hogy a gyanútlan felhasználó Milton, Shakespeare vagy Mikszáth Kálmán teljes életművét is letölti számítógépére. És onnan már csak egy lépés – igaz nem kis lépés –, hogy el is olvassa őket. Persze súlyos hiba volna azt mondani, hogy ez így jól van.

De az is tagadhatatlan, hogy a XXI. század fiataljában van igény a klasszikusok műveinek ismeretére. Viszont ha megvizsgáljuk a hagyományos könyv szerepét, akkor láthatjuk, hogy a legújabb olvasásszociológiai vizsgálatok döbbenetesen alacsonynak mutatják a hazai és nemzetközi olvasási hajlandóságot. A társadalom elenyésző százaléka vesz könyvet a kezébe, ebből a szempontból valóban baj van. Akkor is, ha tudjuk, hogy az olvasás élménye sohasem jutott el a társadalom minden rétegéhez. A szellemi alkattól és nem feltétlenül a vagyoni helyzettől függően mindig is a népesség elenyésző részének kedvtelése, passziója maradt. Helytelen volna azonban ennek tudomásul vétele után valamiféle elitista elefántcsont-toronyba menekülni, és oda menekíteni a nap mint nap termelődő szellemi kincseket. Higgyünk bátran abban, hogy a minőségi irodalom képes átütni a társadalom fásult közönyt, és saját univerzumán belül méltányolható sikereket elérni, ahogy azt Mezey Katalin interjújában is olvassuk az Író-tábor kiadványában. Ez nagyon jó példa az elesett, szegény, szinte reménytelen helyzetben levő dél-amerikai nemzetekről. Olyan erőteljes üzenetet fogalmazott meg a dél-amerikai írói újhullám, amely fölért egy nagy volumenű állami propagandával. Bemutatta ezeket az országokat és kultúrákat a nagyvilágban. A múlt századi francia költő és regényíró így fogalmazott: „Az irodalom teljesen haszontalan, egyetlen haszna, hogy élni segít”. Ezért lehet jelentős hozadéka a mostanihoz hasonló maratoni tanácskozásoknak. Tartsuk szem előtt, hogy nélkülözhetetlen az irodalom, dolgozzanak, dolgozzatok hittel és jószívvel a továbbiakban is a könyv fennmaradása érdekében. S az idő majd megméri, megszámlálja és dicséretre méltónak találja fáradozásaitok eredményét, s a magyar nyelv nem sivatagosodik el, hanem az erdőhöz hasonlóan tovább zöldell.

Visszatérve a kultúra finanszírozási modelljére, még senki nem dicsekedhetett azzal, hogy megtalálta volna ennek ideális formáját. Vannak tervezetek, amelyek az adózás rendjét változtatnák meg úgy, hogy több pénz jusson kultúrára. Eszerint adományozni lehetne, nemcsak az adóalapból, hanem az adóból is. A legutóbbi nagy magyar kulturális reneszánsz, Klebersberg Kunó nevéhez fűződött, úgy jöhetett létre, hogy Klebersberg-

nek – és utódának, Hóman Bálintnak is – olykor az állami költségvetésnek akár 10%-a állt rendelkezésére. Bizonyos számítások szerint a kulturális terület jelenlegi apportja a magyar GDP előteremtésében megközelelti a 9%-ot. Az én célom, álmom az, hogyha ez a világvilágkrízis véget ér, és a magyar krízisnek is véget vetettünk, akkor eljutunk oda, hogy a GDP-hez számított kulturális apportot legalább fele értékben visszakapja a kultúra. Ez azt jelenti, hogy ha 10%-kal járult hozzá a nemzeti össztermékhez, akkor a költségvetésből 5%-ot kapjon vissza.

Ahogy az én fejem fölött is telik az idő, egyre inkább hajlamos vagyok bölcsességekben összefoglalni a világgal kapcsolatos tanulságokat. Gyakran jut eszembe egy történet a perzsa királyról, aki összehívatta a bölcsseit egy napon, és azt kérte tőlük, hogy foglalják össze mindazt, amit a világról tudni érdemes. A bölcsök dolgoztak tíz évet, és végül letettek száz kötetet a király elé. – Benne van minden? – kérdezte a fejedelem. – Benne van minden! – feleltek a tudósok. Viszont mivel a király háborúzott, nem volt ideje ennyi kötetet elolvasni. Arra kérte a bölcsöket, tömörítsék össze a tudást kevesebb könyvbe. Újabb tíz éven át dolgoztak a tudósok, végül elkészültek tíz kötettel. De az uralkodónak azt sem volt ideje elolvasni. Újabb és újabb tömörítéseket kért hát bölcsseitől. Végül halálos ágya mellé a megöregedett király megint összegyűjtötte tudósait, és kérte őket, hogy olyan röviden, amennyire csak lehet, mondják el a világ értelmét. Egy öreg állt elő, és kijelentette, hogy ő nagyon röviden elő tudja adni a tanulságot. – Mennyire röviden? – kérdezte a király. – Felség, egy mondat csupán. – Na, azt szeretném hallani! – örült meg a fejedelem, a bölcs pedig azt mondta: – Felség, a világ nagyon bonyolult!

Narratívákra mindig szükség lesz. Mi ebben nagyok vagyunk. A világ fölhitgett, fölvezett, egyre rosszabb minőségű másolatok, kópiák fogyasztásából él. Ilyen körülmények között fölértkelődnek azok a magyar narratívák, amelyekkel mi rendelkezünk. A közelmúltban, július 19-én a német televízióban láttam egy német filmet, amely egy az egyben a Mátyás király mondkörből dolgozott föl egy történetet, mégpedig Mátyás király és az okos leányról szólót. Mindezt anélkül, hogy egyetlen szóval említette volna, hogy ez nem autentikus német történet, hanem magyar. Ezért mondom, hogy a narratíváinkra szüksége van a világnak.

Záró mondatként a múlt század egyik legnagyobb építészének bölcsessége álljon itt. Azt mondta: könnyű az orvosoknak. Az orvos tévedését egykettőre eltemetik a föld alá. De a mi balfogásainkat évszázadokig fogja szemlélteni az utókor.